

ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 332:37.014.54](477)

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Павліха Н.В., д.е.н.,
Долиняк Ю.О.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Розвиток регіональних ринків освітніх послуг як пріоритетний напрям регіональної політики сприяє підвищенню соціально-економічного рівня розвитку регіонів та відновленню економічного зростання в Україні. Окрім того, вивчення процесів активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг є надзвичайно актуальним в умовах реалізації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. У зв'язку з цим розробка стратегії розвитку ринків освітніх послуг в регіональному і міжрегіональному масштабах має науково-практичне значення. Метою статті визначено науково-практичне обґрунтування розробки та реалізації стратегічних напрямків активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції. На основі вивчення досвіду країн Європейського Союзу визначені стратегічні напрямки активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні, що має значення в контексті виходу в Європейський освітній простір. Розглянуто питання стимулювання залучення приватних джерел в процеси інвестування вищої освіти. Виділено рівні розвитку регіональних ринків освітніх послуг та методи управління їх розвитком.

Ключові слова: освітня послуга, регіональний ринок освітніх послуг, європейська інтеграція, Європейський освітній простір, управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг

UDC 332:37.014.54](477)

STRATEGIC AREAS OF ACTIVATION OF REGIONAL MARKETS OF EDUCATIONAL SERVICES IN UKRAINE

Pavlikha N., Dr.of Econ.Sc.,
Dolyniak Y.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

The development of regional markets of educational services as a priority direction of regional policy promotes the improvement of the social and economic level of regional development and the restoration of economic growth in Ukraine. In addition, the studying of the processes of activation of regional markets of educational services is extremely relevant in the context of the implementation of The Ukraine – European

Union Association Agreement. In this regard, the development of a strategy for the development of markets of educational services at the regional and interregional scale has a scientific and practical significance. The purpose of the article is to determine the scientific and practical rationale for the development and implementation of strategic directions for the activation of the development of regional markets of educational services in Ukraine in conditions of deepening of the European integration processes. On the basis of the European Union countries experience, strategic directions of activation of regional markets of educational services in Ukraine are important in the context of entering the European educational space and they have been defined in the article. The private investments in the process of investing the higher education have been considered. The levels of management of the development of regional markets of educational services and methods for managing have been highlighted.

Keywords: educational service, regional market of educational services, European integration, European educational space, management of the development of regional markets of educational services

Актуальність проблеми. Актуальність проблеми в контексті реалізації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, реформування освітньої сфери, розробка та запровадження стратегічних напрямків розвитку регіональних ринків освітніх послуг з урахуванням вимог та стандартів Європейського Союзу, є пріоритетним напрямом державної та регіональної політики в сфері освіти в Україні. Адже в сучасних умовах в Україні національні та регіональні стратегії розвитку регіональних ринків освітніх послуг є недостатньо дієвими, що підтверджується відносно низьким обсягом їх експорту, повільними темпами розвитку міжнародних освітніх програм, труднощами в здійсненні інтеграції української освіти в Європейський освітній простір. Актуальним для України є формування та реалізація нових стратегій для використання можливостей розвитку регіональних ринків освітніх послуг. З огляду на те, що конкурентоспроможність економіки країни визначається не обсягом природних і виробничих ресурсів, а насамперед інтелектуальним потенціалом, здатним генерувати нові знання, посилюється роль сфери освіти, особливо в сучасних умовах реалізації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Крім того, освітня сфера, як важливий елемент соціальної сфери, виступає чинником піднесення рівня якості життя людей, що є значимим для країн з соціально-орієнтованою економікою. Як бачимо, формування та розвиток регіональних ринків освітніх послуг в Україні в контексті поглиблення процесів європейської інтеграції

виступає одним із перспективних напрямів адаптації регіональної політики України до регіональної політики Європейського Союзу, втілення загальноєвропейських орієнтирів соціально-економічного розвитку в сучасні реалії в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретико-методичні засади розвитку освітянської діяльності та функціонування ринків освітніх послуг глибоко розкриті в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Авшенюк Н., Боголіб Т., Гава Ю., Данилишин Б., Долішній М., Карпюк О., Кратт О., Павліха Н., Панкрухін А., Подзігун С., Семів Л., Товканець Г., Оболонська Т., Огаренко В., Шевчук А., Шендер А., Юрчук Л. та інших.

Водночас попри значимий значний обсяг дослідницьких публікацій за цією тематикою залишилися недостатньо обґрунтованими науково-практичні засади розробки стратегії розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні в умовах європейської інтеграції. Наведені положення зумовили актуальність дослідження.

Метою статті є науково-практичне обґрунтування розробки та реалізації стратегічних напрямків активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасний регіональний ринок освітніх послуг визначаємо як складну соціально-економічну систему, розвиток якої є віддзеркаленням тенденцій регіоналізації та європейської інтеграції.

Шендер А. розкриває сутність регіонального ринку освітніх послуг як систему економічних відносин з приводу попиту та пропозиції освітніх послуг, яка має власну організаційну структуру, виконує специфічні функції, орієнтується на характерні інституційні норми і розвивається в певних геопросторових межах [11]. Ринок освітніх послуг формують всі споживачі освітніх послуг та навчальні заклади, які їх надають, а також органи влади у сфері освіти, що діють у певному регіоні [10].

Зазначимо, що регіональні ринки освітніх послуг в Україні розвиваються в рамках загальних закономірностей ринкової економіки та європейської інтеграції, але в той же час, володіють рядом специфічних ознак, а саме: високий динамізм, територіальна сегментація і локальний характер, значна швидкість обсягу капіталу, велика

чутливість освітніх послуг до ринкової кон'юнктури через неможливість їх складування і транспортування, індивідуальність виробництва тощо.

У сучасному світі освіта і знання визначаються інтернаціональним явищем. Формується єдиний Європейський освітній простір, що відбувається за допомогою заходів, спрямованих на інтеграцію та зближення в питаннях організації освіти та формування спільного ринку освітніх послуг. Це відбувається шляхом відповідного інституційного забезпечення та здійснюється на усіх рівнях освітнього простору – від локального (рівня навчального закладу) до міжнаціонального (рівня міжнародних організацій). Для того, щоб розробити стратегічні напрямки розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні, необхідно вивчити європейський досвід щодо співробітництва в освітніх галузі.

Формою співробітництва в освітній галузі Європейського Союзу на мікрорівні є Велика Хартія університетів (її підписання було ініційовано університетами), на національному і наднаціональному рівнях – Болонський процес (підписання Болонської декларації було ініційовано міністерствами освіти окремих країн ЄС, які відносяться до національного рівня регулювання, а з подальшим поширенням ідеї інтегрування європейських систем освіти в єдиний освітній простір активними учасниками цього процесу стали міжнародні організації: ЮНЕСКО, Рада Європи та інші), на наднаціональному рівні – Лісабонська конвенція (її підписання було ініційовано міжнародними організаціями: Радою Європи та ЮНЕСКО) [7]. Включення освіти до Генеральної угоди з торгівлі послугами ГАТС зміщує акцент у традиційному сприйнятті освіти як суспільного блага на ставлення до неї, як до товару [1].

Спільний освітній простір, з одного боку, сприяє зростанню мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, а з іншого – академічна мобільність є необхідною умовою формування самого спільного освітнього простору [2].

Результати аналізу розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні показали, що вони характеризуються відносно низьким рівнем інтернаціоналізації. Тому для активізації виходу України на спільний європейський ринок освітніх послуг необхідними умовами є: координація діяльності висококваліфікованих фахівців в напрямку промоції на явних в Україні освітніх послуг, забезпечення наближенню змісту й якості вітчизняних освітніх послуг до європейських стандартів,

активне впровадження нових інформаційних технологій та дистанційне навчання; активізація процесів укладання дієвих угод про співпрацю навчальних закладів України з країнами Європейського Союзу, адаптація нормативно-правової бази України до європейських норм і стандартів.

Зазначені умови можуть виступати стратегічними напрямками активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції.

Окрім вище зазначеного, вважаємо, що основними напрямками активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг є: підвищення конкурентоздатності освітніх послуг, децентралізація та регіоналізація освіти, створення умов для реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів, посилення їхньої співпраці з підприємницькими структурами, удосконалення системи фінансування освітньої сфери, розвиток інфраструктури освіти, впровадження нових технологій тощо.

Звернемо увагу, що важливим напрямком активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні є підвищення конкурентоздатності освітніх послуг вітчизняних ВНЗ, в контексті аналізу їхньої якості з точки зору потреб регіонів, держави та ЄС у сфері професійної підготовки. Варто враховувати результати комплексної оцінки надання послуг на регіональних ринках освітніх послуг у сфері вищої освіти, що дозволяє виділити освітні центри з високим рівнем розвитку освіти, які здатні гідно конкурувати із закордонними ВНЗ, надати рекомендації для формування цілей та напрямків регіональної політики розвитку ринку освітніх послуг та сформувати стратегію інтеграції вітчизняної освіти до Європейського освітнього простору.

Аналіз розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні показав, що характерним є високий рівень конкуренції та значна залежність від державного регулювання (акредитація, ліцензування за спеціальностями), що створює ризики, пов'язані зі зміною умов ведення діяльності вищих навчальних закладів. У результаті чого, впродовж останніх років спостерігалася тенденція до поступового скорочення кількості вишів, переважно через реорганізацію. Питання укрупнення вищих навчальних закладів стає одним з основних у стратегічному баченні Міністерства освіти і науки України шляхів реформування національної системи вищої освіти. Дійсно, створення на базі декількох навчальних закладів потужних центрів професійної підготовки чи

великих університетів має цілий ряд переваг. Концентрація викладацьких кадрів, потужна інфраструктура дозволять гнучкіше формувати траєкторії навчання, швидше реагувати на запити суспільства і економіки у кваліфікованих фахівцях, ефективніше організовувати виробничі практики та наукові дослідження. Тому доцільним є приведення кількості і структури вишів у відповідність потребам ринку праці та умов, пов'язаних з виходом освітніх послуг на Європейський освітній простір.

Окрім того, визначимо, що важливим напрямком розвитку регіональних ринків освітніх послуг є децентралізація та регіоналізація освіти на основі аналізу її багатокладності, з урахуванням регіональних особливостей та інтересів територіальних громад під час вибору методів управління, здійснення реформ і фінансового забезпечення. При цьому в процесі трансформації вітчизняної системи освіти в напрямку її виходу в Європейський освітній простір має враховувати необхідність локальних проектів реформування освіти та наявності незалежних аналітичних центрів.

Зауважимо, погоджуючись з думкою Гави Ю., що ринкові стосунки виробництва освітніх послуг мають специфіку, пов'язану з державним втручанням і регулюванням найбільш значимих послуг, а також з обмеженнями на приватну підприємницьку діяльність [3].

Також важливим напрямком активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг є створення умов для реалізації принципів автономності вищих навчальних закладів, посилення їхньої співпраці з підприємницькими структурами щодо мотивації роботодавців до співробітництва з вищими навчальними закладами, участі у розробці стандартів вищої освіти, надання баз для проходження практики студентами та першого робочого місця випускникам.

Фахівці справедливо стверджують, що Україні необхідно створити систему змішаного фінансування вищої освіти, яка б відповідала економічним можливостям та була б націлена на підвищення ефективності функціонування вищої школи. При цьому концептуальною основою розробки нових методів фінансування вищої освіти має стати інвестування в людський капітал. Вважаємо, що це є домінантою в реалізації напрямків активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг. Створення нового організаційно-економічного механізму активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг обов'язково має передбачати процеси залучення приватних джерел інвестування. Як

зазначає Подзігун С., удосконалення фінансування вищої освіти шляхом збільшення частки бюджетного фінансування тих напрямів підготовки, які є визначальними для регіонального розвитку та потреб інноваційного розвитку економіки, а також диверсифікація джерела фінансування є одним з напрямків розвитку регіональних ринків освітніх послуг [6].

Звернемо увагу на необхідність використання досвіду країн Європейського Союзу в реалізації заходів, які спрямовані на активізацію участі підприємницьких структур у процесі професійного навчання. Зокрема в країнах Європейського Союзу встановлюють обов'язкові внески для сплати підприємствами до фонду професійного навчання, надаються преференції компаніям, які інвестують у людський капітал, а також податкові кредити, допомога малим і середнім підприємствам у питаннях кадрових змін. В європейських країнах з метою стимулювання працівників вкладати ресурси у власне навчання в ЄС створено систему відшкодування роботодавцями витрат своїх працівників за умови, що здобуті знання відповідатимуть тому роду діяльності, яку вони виконують на підприємстві. Також європейські держави здійснюють субсидіювання внутрішньовиробничих програм навчання.

Формування стратегії розвитку регіональних ринків освітніх послуг здійснюється на основі оптимального поєднання державного регулювання з ринково-економічним механізмом.

Умовою ефективного запровадження вищезазначених стратегічних напрямків активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні є розробка відповідного механізму управління цими процесами на таких рівнях, як: міжнародний, національний, регіональний.

Управління процесами розвитку регіональних ринків освітніх послуг повинно передбачати досягнення таких результатів: фінансової ефективності сфери вищої освіти, забезпечення її доступності та якості.

Міжнародний рівень управління процесами розвитку регіональних ринків освітніх послуг пов'язаний із глобалізаційними та інтеграційними процесами, що в освіті набувають форми Болонського. Проблеми, викликані інтеграційними процесами на ринку освітніх послуг, полягають у недосконалості законодавчої бази для реалізації завдань, які ставлять перед освітньою системою України більш розвинені країни, і визначенні можливостей інтеграції та її масштабів, що дадуть змогу зберегти національні особливості та забезпечити високий рівень

конкурентоспроможності кваліфікованого персоналу на світовому ринку праці.

У свою чергу, національний рівень управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг забезпечується органами державної влади, Міністерством освіти і науки України, відповідними відомствами та передбачає вирішення сучасних питань оптимізації структури ринку освітніх послуг, його рівномірного розвитку, приведення у відповідність ринок освітніх послуг і нормативної бази ринку праці, забезпечення підготовки фахівців у відповідності до державних потреб, рівень наукової діяльності вищих навчальних закладів, підвищення конкурентоспроможності національної освіти і науки тощо.

Як зазначає Подзігун С., характер освіти як суспільного блага зумовлює те, що держава не лише регулює цю сферу, підтримуючи і забезпечуючи розвиток, а цілеспрямовано формує її структуру та визначає стратегії розвитку і функціонування. Досягнення вищезазначених цілей у сфері освіти здійснюються державою через виконання відповідних функцій, структурованих наступним чином: формування стратегії розвитку як національної освіти, так і на рівні регіону, інституціоналізація виробничих відносин в сфері освіти через законодавство, моніторинг та нівелювання невизначеності в умовах апробації; регулювання діяльності освітнього комплексу, що передбачає управління як самим процесом навчання, так і організаційно-економічним контролем роботи закладів освіти [6].

Регіональний рівень управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг формується на місцевому рівні та передбачає забезпечення потреб регіону в освітніх послугах, збільшення участі місцевої громадськості у проведенні ліцензування та акредитації, зменшення рівня конкуренції на ринку освітніх послуг і присутності навчальних закладів за рахунок скорочення філіалів, формування спеціалізації регіону, збільшення участі регіональних органів влади у фінансуванні та господарській діяльності навчальних закладів [9].

Управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг в регіоні є: регіональності; планування; сприяння; участі місцевої громадськості; цілісності; збалансованості; реалізації державного регулювання; стратегічної спрямованості; оптимального поєднання централізації та децентралізації управління; випереджуючого розвитку.

Запровадження стратегічних напрямків активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг здійснюється такими методами управління, як: організаційні, соціально-психологічні та економічні.

До організаційних методів управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг відносимо систему організаційних і розпорядчих впливів, які спрямовані на досягнення мети, передбачають формування законодавчої та правової бази, яка б відповідала сучасним тенденціям розвитку ринку освітніх послуг.

Соціально-психологічні методи управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг відіграють значну роль при формуванні суспільної свідомості надання та набуття якісної освіти. Ці методи включають соціологічні дослідження, профорієнтацію, формування відношення до спеціальностей та нових напрямів підготовки.

Важливу роль в системі управління розвитком регіональних ринків освітніх послуг відіграють економічні методи управління, адже вони включають матеріальне стимулювання діяльності суб'єктів ринку освітніх послуг за результатами діяльності, економічне планування, бюджетне управління, процеси інвестування в освітню діяльність та ін.

Висновки. Отже, в контексті реалізації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, реформування освітньої сфери, розробка та запровадження стратегічних напрямків розвитку регіональних ринків освітніх послуг з урахуванням вимог та стандартів Європейського Союзу, є пріоритетним напрямом державної та регіональної політики в сфері освіти в Україні. Функціонування регіональних ринків освітніх послуг займає важливе місце у формуванні ефективного кадрового потенціалу, наукового та інноваційного потенціалу як регіонів, так і України в цілому, що дає змогу забезпечити підтримку національних інтересів України в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції. Формування державної та регіональної стратегії розвитку освіти та визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування регіональних освітніх ринків є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авшенюк Н.М. Розвиток транснаціональної вищої освіти в контексті глобалізації ринків освітніх послуг / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/Tipuss/2011_4/Avsh.pdf

2. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421/>
3. Гава Ю. В. Освітні послуги в Україні: економічна природа і суперечності розвитку [Текст] / Ю. В. Гава // Науково-технічна інформація. - 2011. - № 1. - С. 16-19.
4. Павліха Н. В. Економічний аспект інтеграції України до Європейського Союзу: сучасні тенденції, проблеми та перспективи / Н. В. Павліха, І. В. Кицюк // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. праць. – Київ : СЕУ ; Рівне : НУВГП, 2014. - Вип. XX, № 3 (Ювілейний). - С. 39-55.
5. Павліха Н. В. Роль науки і освіти в забезпеченні сталого розвитку держави та її регіонів / Н. В. Павліха // Регіональна економіка. – 2017. – №2(84). – С. 171-172.
6. Подзигун С. М. Теоретичні аспекти розвитку ринку освітніх послуг в Україні у контексті зарубіжного досвіду / С. М. Подзигун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2014. - Вип. 7(2). - С. 57-60.
7. Товканець Г. В. Транскордонне співробітництво в освітній галузі в умовах розвитку Карпатського євро регіону. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Науковий потенціал 2013» (25-27 березня 2013 р.) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/kpn-tovkanets-gv-transkordonne-spivrobotnitstvo-v-osvitniy-galuzi-v-umovah-rozvitku-karpatskogo-evroregionu/>
8. Трансформація української освіти в контексті європейської інтеграції. Звіт про проект. Міжнародний центр перспективних досліджень, вересень 2000 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://icps.newagelab.com.ua/pub/files/34/89/transformation_ukr.doc
9. Цимбал Л. І. Напрями вдосконалення державного регулювання ринку освітніх послуг / Л. І. Цимбал // Бізнес Інформ. - 2013. - № 12. - С. 45-51.
10. Шендер А. Р. Напрями підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на регіональному ринку освітніх послуг в умовах глобалізації / А. Р. Шендер // Економіка та держава. – 2010. – № 4. – С. 94–96.
11. Шендер А. Р. Оцінювання регіональних ринків освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах активного впливу зовнішнього середовища / А. Р. Шендер // Регіональна економіка. - 2013. - N 3.
12. Kytsyuk I. V. The problems and prospects of the Ukraine's economy development in the context of European integration / I. V. Kytsyuk, N. V. Pavlikha // Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles. – Vol. 1 – Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2014. – 388 p. – P. 126–130.